

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ БАГАТОСТОРОННЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Анотація. У статті досліджується практика застосування дипломатичного протоколу в багатосторонній дипломатії з політичною метою. Для висловлення незадоволення політикою держави чи групи держав можуть використовуватися такі питання, як рівень зустрічі, рівень зустрічаючих у місці прибуття, схема розсадки, рукостискання, залишення зали засідань, а також офіційне фотографування. Стверджується, що деякі протокольні аспекти багатосторонньої зустрічі можуть бути об'єктом маніпуляцій з політичною метою, і використовується їхній біхевіоральний вплив на людей, що приймають рішення.

Ключові слова: дипломатичний протокол, багатостороння дипломатія, розсадка, рукостискання, фотографування.

Annotation. The article examines the practice of application of diplomatic protocol in multilateral diplomacy with political purposes. To express dislike for the politics of a state or a group of states such protocol features can be exploited as level of the meeting, level of the officials meeting at the place of arrival, seating arrangements, handshakes, diplomatic walkouts, and taking family photo. It is argued that some protocol acts of a multilateral meeting may be manipulated for

---

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

political purposes, and their behavioural effect on the decision-makers is performed.

Key words: *diplomatic protocol, multilateral diplomacy, seating arrangement, handshake, taking a photo.*

Аннотация. *В статье исследуется практика применения дипломатического протокола в многосторонней дипломатии в политических целях. Для выражения недовольства политикой государства или группы государств могут использоваться такие вопросы, как уровень встречи, уровень встречающих в месте прибытия, схема рассадки, рукопожатия, оставление зала заседаний, а также официальное фотографирование. Утверждается, что некоторые протокольные аспекты многосторонней встречи могут быть объектом манипуляций в политических целях, и используется их бихевиоральное влияние на людей, принимающих решения.*

Ключевые слова: *дипломатический протокол, многосторонняя дипломатия, рассадка, рукопожатие, фотографирование.*

Постановка проблеми. Міжнародні відносини на сучасному етапі відзначаються активним використанням заходів багатосторонньої дипломатії, а саме: міжнародних коференцій, самітів лідерів держав, неформальних форумів, загалом – зустрічами різних форматів для вирішення актуальних питань. Проведення цих заходів на офіційному рівні та з залученням офіційних представників різних держав (глав держав, міністрів, повноважних представників, керівників міжнародних організацій) передбачає дотримання норм державного протоколу приймаючої держави та дипломатичного протоколу як універсальної міжнародної практики. Зважаючи на те, що багатосторонні заходи, як правило, покликані вирішувати суперечності та конфлікти між акторами міжнародних відносин, часто такі заходи стають

ареною дипломатичної боротьби. Така боротьба може мати різні форми, але в рамках даної статті мове йтиметься про способи впливу та донесення своєї позиції, які використовуються учасниками багатосторонніх заходів за допомогою дипломатичного протоколу.

Останні дослідження та публікації з проблематики. Дипломатичний протокол і раніше сприймався як природня та невід’ємна частина міжнародних відносин. Тому, як правило, про політичне значення специфіки дипломатичного протоколу студенти, науковці та дипломати-практики дізнавалися з літератури мемуарного характеру. Але питання концептуалізації ролі дипломатичного протоколу в здійсненні міжнародних контактів двостороннього та багатостороннього характеру піднімається на сучасному етапі в небагатьох працях відомих дипломатів, які, маючи великий досвід дипломатичної роботи, перейшли до наукової роботи. В даному контексті доречно відмітити дослідження таких авторів, як К.Рана [9], Е.Голдстейн [2], П.Шарп [11], Дж.Янг [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженнях з питань дипломатії та дипломатичного протоколу загалом не ставиться під сумнів значення дотримання потокольних вимог під час проведення міжнародних офіційних контактів. Так, К.Рана, П.Шарп у своїх роботах підкреслюють значення протокольних норм для успішного проведення дипломатичних контактів. П.Шарп, зокрема, розглядає дипломатичний протокол як складову своєї іноваційної дипломатичної теорії міжнародних відносин. Тут він посилається на ґрунтовні, вже класичні, роботи в сфері дипломатичного протоколу – „Керівництво з дипломатичної практики” Е.Сатоу та „Дипломатичний протокол і церемоніал” Дж.Вуда та Ж.Серре, наголошуючи на атрибутивній суті дипломатичного протоколу. У своєму дослідженні К.Рана як дипломат-практик підкреслює інструментальне значення дипломатичного протоколу (він тут не є першопрохідцем, оскільки

дипломатичний протокол як політичний інструмент дипломатії розглядався ще в роботі „Дипломатичний протокол і дипломатична практика” класика радянського протоколу Ф.Молочкова). Однак, К.Рана наводить конкретні ситуації з власного досвіду, ілюструючи способи використання дипломатичного протоколу у практичній діяльності дипломатів на сучасному етапі. Дж.Янг, аналізуючи досвід британської дипломатії, звертає увагу на історичну практику і способи сучасного використання дипломатичного протоколу в британській дипломатії, зокрема, при організації офіційних візитів державних діячів до Великої Британії. Ірландський дослідник Е.Голдстейн робить спробу більшої концептуалізації інструментального характеру дипломатичного протоколу, зокрема, він виокремлює такі складові комплексу протокольних питань, як вибір місця для двосторонньої чи багатосторонньої зустрічі, питання рукостискання між лідерами, а також „дипломатичні образи” („diplomatic insults”) як спосіб продемонструвати рішучу незгоду з деякими аспектами зовнішньої політики інших акторів, не звертаючись при цьому до більш рішучих кроків (припинення контактів чи розірвання дипломатичних відносин).

Таким чином, в означених дослідженнях визнається принципове значення використання і дотримання правил дипломатичного протоколу при встановленні та дотриманні дипломатичних контактів. Підкреслюється також інструментальний характер дипломатичного протоколу. Однак у вказаних дослідженнях не виступає предметом аналізу практика застосування дипломатичного протоколу з політичною метою саме в царині багатосторонньої дипломатії, яка за своїм характером суттєво відрізняється складністю організації багатосторонніх заходів та поліваріантністю поведінки учасників таких заходів. Крім цього, на нашу думку, виникає необхідність „інвентаризації” заходів та ситуацій, які виникають під час заходів

багатостороннього характеру та можуть бути використані з політичною метою методами дипломатичного протоколу.

Цілі статті. Дана стаття передбачає проаналізувати можливий перелік заходів і ситуацій в сфері багатосторонньої дипломатії, за яких інструменти дипломатичного протоколу можуть бути використані з політичною метою.

Основний зміст дослідження. Під час проведення заходів багатостороннього характеру приймаюча держава та учасники заходу мають безліч інструментів впливу за допомогою дипломатичного протоколу. Серед них можна виділити наступні: визначення рівня зустрічі, визначення рівня зустрічаючих осіб, зміни у схемах розсадки, рукостискання між офіційними особами, залишення зали проведення заходу, офіційне фотографування.

Зниження рівня багатосторонньої зустрічі має місце в тому випадку, коли приймаюча держава або установа, внаслідок внутрішніх або зовнішніх факторів, вважає неприйнятним проведення заходу або участь якоїсь сторони у ньому на заздалегідь узгодженому рівні. Таким чином держава або організація має на меті або унеможливити досягнення угоди, або затягнути переговори, або взагалі уникнути контактів на високому рівні.

Прикладом застосування такої практики є ситуація з участю делегації України в заходах в рамках саміту НАТО в Празі в 2002 р. Напередодні саміту це стало суперечливим питанням через погіршення відносин між Україною та країнами Заходу, в першу чергу США і Великою Британією, через т.зв. „кольчужний скандал”. Україну, передусім президента Л.Кучму, звинувачували в можливому постачанні озброєння до Іраку, який на той час перебував під санкціями Ради Безпеки ООН. Відповідно, рівень проведення запланованої зустрічі Комісії Україна-НАТО було знижено з рівня глав держав на рівень міністрів закордонних справ, щоб не допустити участі Л.Кучми в цьому заході [7].

Іншим способом використання дипломатичного протоколу є зміна схем розсадки під час багатосторонніх заходів, що робиться неочікувано, але з конкретною метою. Такий дипломатичний інструмент може бути застосовано як з позитивними, так і з негативними намірами. Інакше кажучи, учаснику може бути, за певних обставин, запропоновано більш або менш почесне місце. В першому випадку це означатиме демонстрацію особливих або покращених відносин. В другому – ознаку погіршення відносин або міжнародної ізоляції.

Звертаючись до вищезгаданого прикладу, Л.Кучма вирішив все-таки відвідати Прагу в листопаді 2002 р. хоча би для участі в Раді євроатлантичного партнерства (РЄАП), хоча лідери країн-членів НАТО публічно радили українському президенту утриматися від візиту в Прагу. При цьому організатори не вдавалися до таких відверто конфронтаційних заходів щодо Л.Кучми, як відмова у візі (як це мало місце з президентом Білорусі О.Лукашенко). Тому протоколістам НАТО довелося змінити абетку розсадки засідання РЄАП з англійської на французьку, зважаючи на те, що французька мова є другою офіційною мовою НАТО. Таким чином, президент України сидів не поряд з главами Великої Британії та США, а останнім за столом після президента Туреччини [8]. Такий крок мав відголос у ЗМІ та, очевидно, мав певний вплив на Л.Кучму.

Прикладом зміни розсадки під час багатостороннього заходу, але з позитивними намірами, ілюструється іншим самітом НАТО в Уельсі в жовтні 2014 р. Під час засідання Комісії Україна-НАТО президент України сидів по праву руку від генерального секретаря НАТО та біля лідерів США і Великої Британії, що демонструвало підтримку України, зокрема, у питаннях безпеки [4].

Протокольна практика свідчить, що розсадкою можна маніпулювати і в дещо незвичний спосіб. Так, в рамках зустрічі лідерів Великої двадцятки в

Брісбені (Австралія) в листопаді 2014 р. було організовано сніданок, який передбачав вільну розсадку за декількома круглими столами. Однак, кількість столів була розрахована на значно більшу кількість місць, в наслідок чого стала можливою ситуація, коли президент В.Путін сидів деякий час сам за окремим столом, але пізніше за іншого краю стола сіла президент Бразилії Д.Русеф [1].

Однією з передумов встановлення та підтримання відносин між лідерами та людьми, що приймають рішення, є дотримання такого базового ритуалу в міжнародному спілкуванні, як привітання шляхом рукоштовування. Однак у сфері багатосторонньої дипломатії, як мозаїчному відображенні багаторівневості двосторонніх відносин, звичні привітання можуть опускатися або виконуватися в нестандартний спосіб.

Під час першої після окупації Криму багатосторонньої зустрічі за участю президента Росії В.Путіна в Нормандії (Франція) 6 червня 2014 р. не всі учасники заходу виявилися готовими привітатися з російським лідером. Прем'єр-міністр Великої Британії Д.Кемерон, на відміну від лідерів Франції та Німеччини, не потиснув руку В.Путіну, що вже тоді засвідчило про готовність Великої Британії проводити жорстку політику щодо Росії [3].

Пізніше, в серпні того ж року, у Мінську під час багатосторонньої зустрічі за участі лідерів Франції, ФРН та деяких країн СНД президенти Росії та України, привітавшись, потиснули один одному руки. В даному випадку сам формат зустрічі не передбачав іншого варіанту, оскільки заплановані були прямі російсько-українські перемовини щодо врегулювання конфлікту на сході України. Однак, спосіб, у який було виконане таке привітання, був красномовним і свідчив про рукоштовування як про неприємний обов'язок з боку українського президента [13].

Вдалою ілюстрацією застосування „маніпуляцій” з рукоштовуванням є церемонія зустрічі В.Путіна у Брісбені. Як впливає з відеозапису цієї

зустрічі, співробітник протокольної служби промовисто уникнув потиску руки В.Путіну, а ось заступник міністра оборони Австралії вирішив занадто завзято привітати російського президента [10]. В обидвох випадках це залишає неприємні відчуття.

Цей же приклад можна використати для ілюстрації того, як небажаному гостю продемонструвати те, що він дійсно є небажаним, шляхом зниження рівня зустрічаючих у місці прибуття. Причому специфікою застосування цього прийому є те, що в двосторонній дипломатії такий крок матиме, за принципом взаємності, адекватну реакцію: наступного разу представника в іншій країні будуть зустрічати так само „холодно”. Але в багатосторонній дипломатії це правило не працює, і на відмінностях між різним рівнем зустрічаючих можна робити висновки про рівень відносин між учасниками міжнародного заходу та про перспективи співпраці взагалі. Так, В.Путіна зустрічали в аеропорту губернатор штату Квінсленд та заступник міністра оборони, натомість лідерів США та Китаю зустрічали більш чисельні делегації за участю, зокрема, генерал-губернатора Австралії та прем'єр-міністра штату Квінсленд [5].

У багатосторонній дипломатії відомим і часто застосованим є такий інструмент, як залишення зали засідань. Такий крок характерний для заходів у рамках міжнародних організацій з відкритою формою членства, наприклад, ООН. Оскільки держава-член не має одноосібного права виключити якусь іншу державу, з якою має суттєві зовнішньополітичні протиріччя, вона може дати відповідні інструкції своїй делегації, щоб та залишила залу засідань під час виступу представника іншої країни. Більше того, для демонстрації своєї незгоди з політикою певної країни інші держави можуть домовлятися про такий колективний крок [6, 12].

Так, на засіданні РСАП НАТО у Празі в 2002 р. під час виступу Л.Кучми прем'єр-міністр Канади Ж.Креть'єн вийшов з зали [7]. Під час

виступів президента Ірану М.Ахмадінежада на сесіях ГА ООН та інших міжнародних форумах делегації США, Канади, Великої Британії та інших європейських держав, як правило, залишали зал засідань.

Організатори багатосторонньої зустрічі можуть скористатися з політичною метою, за необхідності, навіть таким протокольним заходом, як офіційне фотографування учасників зустрічі. Оскільки організатори визначають місце розташування учасників для фотографування, в рамках зустрічі Великої двадцятки в Брісбені В.Путін вимушений був прийняти запропоноване йому крайнє місце в першому ряду [5]. Враховуючи, що перед цим в 2013 р. В.Путін виступав господарем зустрічі двадцяти провідних економік світу в Санкт-Петербурзі, а також беручи до уваги всі інші прояви маргіналізації, застосовані до нього в Брісбені, дійсно можна зробити висновок, що таке крайнє місце було обрано для В.Путіна зовсім не випадково.

Висновки. В арсеналі сучасного дипломатичного протоколу є багато інструментів, завдяки яким держави можуть впливати на позицію іншої сторони, не звертаючись до заходів прямої конфронтації. Зокрема, в рамках багатосторонньої дипломатії можливим є застосування ряду гнучких заходів, які дозволяють висловити незадоволення політикою однієї чи групи держав при збереженні формальних двосторонніх відносин. Специфікою використання протокольних заходів є біхевіоральних ефект останніх, що дає підстави очікувати зміни поведінки людей, що приймають рішення. Крім цього, практика застосування таких протокольних кроків свідчить як про їх ретельну підготовку, так і про можливу координацію цих кроків між кількома учасниками багатосторонніх заходів.

Список використаних джерел

1. Al Jazeera, November 15 2014. - <http://www.aljazeera.com/programmes/insidestory/2014/11/g20-summit-putin-being-frozen-out-20141115172716683941.html> [access date: 30.07.2015]
2. Goldstein E. Developments in Protocol / Modern Diplomacy (Ed. J.Kurbalija). – DiploPublishing, 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diplomacy.edu/resources/general/developments-protocol>
3. Deutsche Welle, June 7 2014. - <http://www.dw.com/en/all-eyes-on-putin-in-normandy/a-17690704> [access date: 01.06.2015]
4. Deutsche Welle, September 3 2014. - <http://www.dw.com/en/what-ukraine-wants-from-nato/a-17896198> [access date: 28.08.2015]
5. Mail Online, November 16 2014. - <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2836488/From-Vlad-worse-snubbed-airport-sit-dinner-shunted-edge-family-photo-condemned-world-leaders-s-no-wonder-President-Putin-Russian-leave-G20-summit.html> [access date: 02.09.2015]
6. Ottawa Citizen, July 2 2015. – <http://ottawacitizen.com/storyline/did-canada-lead-un-walkout-against-iran> [access date: 30.07.2015]
7. Pidluska I., Road to NATO? - Research Update No. 42/290, November 25 2002. - UCIPR. – <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/road-to-nato/lang/en> [access date: 25.08.2015]
8. Radio Free Europe/Radio Liberty, November 22 2002. - <http://www.rferl.org/content/article/1101459.html> [access date: 19.07.2015]

9. Rana K. 21st century diplomacy: a practitioner's guide. – Continuum, 2011. – 372 p.
10. Russia Today, November 14 2014. - www.youtube.com/watch?v=rv2Qn9_3jf4 [access date: 30.08.2015]
11. Sharp P. Diplomatic theory of international relations. - Cambridge University Press, 2009. – 339 p.
12. The Times, July 3 2009. – <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/europe/article2600436.ece> [access date: 16.07.2015]
13. The Wire, August 26 2014. - <http://www.thewire.com/global/2014/08/putin-and-poroshenko-come-face-to-face-in-minsk/379130/> [access date: 02.09.2015]
14. Young J.W. Twentieth-century diplomacy: a case study of British practice, 1963–1976. - Cambridge University Press, 2008. – 244 p.